

TEXTUL DIALECTAL DIN PERSPECTIVĂ PRAGMATICĂ

Rozalia COLCIAR

Abstract

The article underlines the pragmatic study of some peculiar aspects, considered universals, in dialectology even though the dialectal text does not bring a complete image on the real mechanisms of communication. We think that the spoken means of communication, as well as the written ones are governed by a dialogic principle, the conversation being the familiar current type of spoken dialogic communication. From the perspective of integrative pattern, applied in this article, conversation is defined as language and social activity at the same time, as a series of verbal acts whose coherence is ensured by the social structure. Hence the double perspective on conversation: illocutionary – the operational aspect of language use (illocutionary acts that aim at the success) and interactional – indirect performance on illocutionary acts; aiming the objectives named by the participants requires a strategic behavior (interactional structures hierarchically organized: interactional act, exchange, phase and confrontation).

1. Pragmatica – domeniu al acțiunii și interacțiunii comunicative

Definită, într-un mod cu totul general, drept „studiul utilizării limbajului, în opoziție cu studiul sistemului lingvistic, care privește propriu-zis lingvistica” (Moeschler, Reboul 1999:13), *pragmatica* a cunoscut diferite orientări, în funcție de modul de abordare a două categorii de probleme: structura limbajului dependentă de context și principiile uzului limbajului sau ale înțelegerii lui, raportată sau nu la structura lingvistică.

Din perspectiva celor trei concepte esențiale dezbătute de pragmatică: *context*, *performanță* și *act*, s-a vorbit despre trei grade ale pragmaticii (Dragoș 2000:22 ș.u.): 1) *pragmatica de gradul întâi*, care se ocupă cu studiul competenței, respectiv al simbolurilor indexice referitoare la *context* (loc, timp, interlocutori) – cum este semantica indexicală practică de Émile Benveniste (1966 și 1974) sau pragmatica logică de tip Herman Parret (1976 și 1983); 2) *pragmatica de gradul al doilea*, bazată pe conceptul de *performanță* (îndeplinirea de acte în context), în sens diferit de cel din tradiția generativistă: dacă pentru Chomsky, performanța definește producerea limbajului, pentru H. P. Grice (1979) de exemplu, pragmatica este o cercetare a înțelegerii limbajului (Moeschler, Reboul 1999:25), de unde și înrudirea pragmaticii, din acest punct de vedere, cu discipline precum psiholingvistica și sociolingvistica; 3) *pragmatica de gradul al treilea*, care are la bază conceptul de *act*: limbajul nu are o funcție descriptivă, ci acțională-pragmatică inaugurată de J. L. Austin (1962) prin teoria actelor de vorbire și continuată de J. Searle (1972).

Cele trei concepte de bază ale pragmaticii implică o dimensiune subiectivă a limbajului, tradusă în opoziția lingvistică *sistem / uzul sistemului*, cel din urmă fiind domeniul de studiu al pragmaticii; aceasta se constituie, în opinia Elenei Dragoș (2000:35), „într-o metateorie a semnificației intenționale, având la bază conceperea limbajului fie din punctul de vedere al comunicabilității, fie din punctul de vedere al naturii sale acționale”, principii esențiale în orice pragmatică și care sunt complementare (comunicarea este întotdeauna dublată de o intenție).

La rândul său, Margareta Manu Magda (2003:9), care se situează pe poziția unei pragmatici interculturale ce include viziunea psiho-socio- și etnolingvistică asupra fenomenului lingvistic, consideră „pragmalingvistica” drept „o teorie a competenței (capacității) și performanței (abilității) comunicative”, reunind, în opinia sa, teoria actelor de limbaj, teoriile ale interacțiunii verbale, teoria competenței comunicative și teoria politeții verbale. Elementul

unificator îl constituie conceptul de act lingvistic, pragmatica fiind astfel studiul actelor lingvistice în fluxul conversațional.

2. *Popular-Dialectal*

După cum afirmă și Magdalena Vulpe (2004:77), „comunicarea orală este, în condiții normale, *dialogată* și legată de un *context concret*. Prezența acestor două elemente, pe care le considerăm caracteristice și definitorii, determină diferențele dintre aspectul vorbit și cel scris al limbii, în ceea ce privește gradul lor respectiv de elaborare”. Aceeași autoare (2004:72-78) clasifică faptele de limbă *dialectale*, alături de cele *populare*, în categoria variantelor lingvistice nenormate (neconforme cu norma prescriptivă, academică), în opoziție cu faptele de limbă *standard* și *literare* (*culte*), considerate variante normate, la nivelul comunicării scrise. Deosebirea dintre *dialectal* și *popular* se referă la aria de răspândire a faptelor lingvistice respective ([– General] vs [+ General]).

O clasificare la fel de relevantă este realizată de către Carmen Vlad (1968:418), după criteriile: a) funcția dominantă a actului comunicării; b) întrebuințarea mijloacelor verbale și c) modul de existență și de înregistrare a mesajului. Rezultă astfel opozițiile: *limbă populară vorbită*, caracterizată prin mărcile [nonpoetic], [spontan] și [oral] vs *limbă folclorică* [poetic], [spontan] și [oral] vs *limbă literară* [poetic], [conștient], [scris].

În demersul nostru, vom considera ca aparținând aceleiași categorii – aceea a *textului dialectal* – faptele lingvistice considerate mai sus ca *dialectale*, *populare* și de *limbă populară vorbită*.

Desigur că datele din textele dialectale culese prin metoda anchetei pe teren nu pot avea același grad de relevanță ca și datele obținute prin conversațiile spontane. Comunicare provocată, textul dialectal are, cel mai adesea, aspectul unui monolog adresat, iar statutul anchetatorului, ca „outsider”, este mai degrabă similar cu acela al auditorului decât cu cel al receptorului. Ancheta dialectală poate fi însă definită și ca „o formă specială de comunicare” (Dumistrăcel, Hreapcă, Bârleanu 1997:46), deoarece ea nu urmărește numai competența „idiomatică” a vorbitorului, ci și competența lui „expresivă”, capacitatea subiectului de a vorbi „în circumstanțe determinate”, de a structura „discursuri” în conformitate cu circumstanțele” (Coșeriu 1994:136), între anchetator și subiect stabilindu-se o „convenție” privind aspectul limbajului urmărit.

Astfel, lipsa unui corpus de date referitoare la studierea comunicării orale curente, spontane ne-a determinat să ne oprim asupra textului dialectal, care, deși nu oferă o imagine completă asupra mecanismelor reale ale procesului de comunicare, permite totuși punerea în evidență a caracterului de „universalii” a unor aspecte specifice, din perspectivă pragmatică.

3. *Conversația – prototipul utilizării limbii*

Implicând o activitate de enunțare, atât formele de comunicare orale, cât și cele scrise sunt guvernate de un principiu dialogic: discursul emițătorului (E) este dependent de receptor (R). Dacă discursul scris¹ presupune imaginarea unui destinatar înzestrat cu o anumită competență comunicativă, structura și evoluția discursului oral se bazează pe exploatarea resurselor situaționale, pe apelul permanent la contextul extraverbal. Formele discursului oral sunt dependente de identitatea și statutul interlocutorilor, de natura relației dintre aceștia, de locul și momentul în care este produs discursul.

Intenția comunicativă a E nu se realizează decât dacă este recunoscută *exact* de către R, conform unui fond cognitiv comun; comunicarea presupune deci interpretarea *reușită* de către R a intenției cu care E a performat actul lingvistic. Prin urmare, enunțarea implică nu numai o componentă acțională, ci și interacțională (anticiparea corectă de către E a reacțiilor R și răspunsul acestuia). Ca și în cazul emiterii, demersul interpretativ din cadrul receptării are un

caracter *predictiv și strategic*, presupunând o evaluare corectă de către R a datelor situației de comunicare.

Prototipul utilizării limbii îl reprezintă *conversația*, tipul familiar curent de comunicare orală, dialogică. Definită în opoziție cu *discuția*, care presupune un cadru instituțional și prealocarea rolului de E, conversația se caracterizează, după Liliana Ionescu-Ruxăndoiu (1995), prin interacțiune lingvistică și socială, prin dependența de și crearea unui anumit context comunicativ și prin organizarea sub forma unei succesiuni de intervenții alternative ale participanților la conversație. Sub influența lingvisticii americane, autoarea mai sus-menționată propune, pentru descrierea conversației în textul dialectal, pe lângă un model etnometodologic, realizat pe niveluri structurale, și un model integrativ, pentru care am optat și noi, model aplicat, în lingvistica americană, de către Willis Edmondson (1981). Acest model de descriere a interacțiunii verbale stabilește o punte de legătură între teoria actelor lingvistice și analiza conversației. După Edmondson (1981:80), discursul vorbit este o structură interacțională în care actele lingvistice au ca substanță acte ilocuționare.

Prin prisma modelului integrativ, conversația, ca tip de eveniment comunicativ, este considerată drept „limbaj” și activitate socială în același timp, deci ca o serie de acte verbale a căror coerență este asigurată de structura socială în care sunt realizate. Caracterizându-se prin coprezența formelor comportamentului social și lingvistic, conversația poate fi privită dintr-o dublă perspectivă: *interacțională și ilocuționară*.

3.1. Perspectiva *ilocuționară* se referă la aspectul acțional al utilizării limbii. Considerând că fiecare enunț din cadrul unei conversații constituie un *act verbal* (Austin 1962, Searle 1972) și asociind conținutului propozițional al enunțurilor o forță ce exprimă intențiile comunicative ale E, recunoscute de către R, *actele ilocuționare* vizează reușita. Forța ilocuționară a enunțurilor este exprimată prin *verbe performative*, a căror folosire la ind. prez., d. act., pers. I sg. implică desemnarea și realizarea unui act precum: *act reprezentativ* – ce exprimă angajarea E față de adevărul din conținutul propozițional – prin verbe performative de tipul *a afirma, a sugera, a presupune, a insista* etc.; *act directiv* – exprimă încercarea E de a-l determina pe R să facă o anumită acțiune – verbe ca: *a ordona, a cere, a solicita, a ruga, a invita, a sfătui* etc.; *act comisiv* – angajarea E de a face o acțiune – verbe ca: *a promite, a se angaja să*; *act expresiv* – sentimente și atitudini – verbe: *a mulțumi, a felicita, a se scuza*; *act declarativ* – realizează o schimbare – *a declara, a numi, a concedia*.

3.2. Perspectiva *interacțională* a comunicării explică însă și performarea indirectă a unor acte ilocuționare, prin folosirea unor indicatori ai altor acte (de exemplu: formularea unei solicitări printr-un verb modal înaintea unei forme interogative: Vrei, poți să-mi dai cartea? sau exprimarea unui refuz printr-un enunț declarativ: Mergem mâine la plimbare? – Cred că mâine o să plouă.).

Atingerea obiectivelor urmărite de participanții la conversație presupune adoptarea unui *comportament strategic* ce vizează „manevrarea” *structurilor interacționale* organizate ierarhic, prin subordonarea unităților de rang inferior față de cele de rang superior: de la *actul interacțional*, ca unitate minimală, la *mișcarea interacțională* (Ofertă, Satisfacere, Respingere, Contracurare și Re-ofertare), *la schimb, fază și confruntare interacțională*.

A. Ne vom opri asupra *schimbului*, văzut ca unitate minimală a interacțiunii sociale și definit ca succesiune de mișcări performate de interlocutori diferiți, alcătuind o unitate „închisă”: o mișcare de Ofertă necesită producerea unui rezultat (mișcare de Satisfacere, Respingere sau Re-ofertare). De exemplu:

– *Ofertă* → *Satisfacere*:

„– A vrut unu să-și însoare băiatul. Și s-a dus în altă comună, la Rudari, la... sau la Băilești.

– Hai, zice, să lom fata lu cutare.

S-a dus acolo la omu-ăla, acoló.

– Băi, uite asta ș-asta, zice, venii ca să ne-ncuscăm. Îmiđdai dupe băiatu meu.

– Păi, ce [= zice], ce zestre are băiatu tău, ce pământ ai, ce avere-i dai, nu știu ce, di colo până colo, s-a ajuns. Bun! zice.

– E, când o lom?

– Venizđduminecă, zâce.” (TDO, 329)

– *Ofertă* → *Respingere*:

„Ja castronu cu friptură și-l bagă supđpat. Când vine unchiașu și intră-n casă... lui i-a mirosit și-a văzut c-a pitulat. S-a-ntors înapoi.

– Hai, bă, tată, stai la masă.

– Nu mai stau că mîncai.” (TDO, 124/17-20)

– *Ofertă* → *Respingere*–*Satisfacere*:

„– Făi fată, ce căpătii e? Să mergem la un doctor.

– La doctor nu mă duc, măcar dă mă mănîncă cîinii. [...] Rumînel... Ce vrei faci cu mine.

– Ce vorbă-i asta?

– Mergem la doctor.” (TDM II, 338/6-12).

B. *Fazele conversaționale* sunt alcătuite din schimburi subordonate sau coordonate.

Unui schimb de bază i se pot subordona:

a) *schimburi preliminare* – care constituie un mijloc strategic de asumare a rolului de E și, în același timp, testează și evită răspunsul negativ (*Respingere* sau *Contracurare*) al R. – de exemplu:

– *schimb preliminar*:

„Zig Dumneavoastră sîntezđdomnu doctoru Codeanu?

Zîce: Da!”

– *schimb de bază*:

„– Domnu doctoru, vreau să fiu și io consultată dă dumneavoastră și dacă ie caz dă uoperație, vreau să fiu și io uoperată de dumneavoastră.

– Cum îzđzîce?” (TDM II, 306/16-21)

b) *schimburi ulterioare* – care validează rezultatele schimbului de bază:

– *schimb de bază*:

„– Măi nepuati, zîc, tu ai... mălai aice, io caud de-atîta vrême mă! Dă-mi și mie, mă, măcar trei kilograme, să fac și io uo mămăliguță la copii, c-aveam cinșđcopii.

– Nene Gheorghî, zîci, îz dau matali, da, zici, [...] în can rușîni, i-o sută di mii di lei un kil, în dai trei suti di mii pă trei kilograme?

– Dau, moșule, dau trei suti di mii, îzđdau.

– Șî, zîci, uiti ce, ca să nu mă vază, [...], io-z bag cÎoșu [...] p-aici pă... sub gard.

– *schimb ulterior*: Bine, mă, așa fac.” (TDM II, 447/10-27).

Coordonarea schimburilor se poate realiza fie prin:

a) *înlănțuire*: cumul de informații legate de aceeași temă:

„– Mă... Petrache, mă, da, zîci..., băieț-eia a plecat?

– Zîce: A plecat, bre.

– Când a plecat?

– Păi, zîce, nițel mai nainti.

– Mă, zîce, uari... fata noastr-a plecađcu vunu?

– Da, bre, zîce.” (TDM II, 290/22-27),

fie prin b) *reciprocitate*: rezultatul unui schimb precedent este reluat prin reciprocitate, colocutorii furnizând același tip de informații:

„– Zîc: Domnu doctor, accidentatu care-a venit ieri-aicea o să scape?”

– Femeie, zice, *scapă dă scăpad*, da... uochiu drept nu-l mai are” (TDM II, 49/14-16).

C. Unitatea cea mai complexă a structurii interacționale o reprezintă *confruntarea*, alcătuită din trei componente: o secvență inițială, una finală și secvență de bază.

1) *Secvența inițială* apare cel mai frecvent sub forma schimbului de saluturi, urmat imediat de introducerea temei de conversație:

„– Bună ziua.

– Bună ziua. [...] La ce m-ai chemat aici?

– Te-am chemat să stăm de vorbă.” (TDM II, 791 (22-25)

sau sub forma unor *pre-secvențe*, care reprezintă, pentru E, un mod strategic de a evita un act de solicitare și de a declanșa o ofertă de cooperare din partea R.

2) Pre-secvențele asigură și fuziunea dintre secțiunea inițială și *cea de bază* a conversației:

„– Iosefino, zîce, tu cum te simți, te simđbine?

– Bine mă simt.

– Da, zîce, mia numai bine nu me-o mai fi mia.

– Da, zic, di ci, tată, da, zîc, ce ai? Ce s-a-ntîmplat?

– Uite, zice,... ieri cînd am fozđla vie, de dimineață, m-a luat un frig...” (TDM II, 452/18-23);

„– Mămăică, mămăică, mă strigă la poată, io cîndmă uit.

– Ce, mamă?

– Să nu-s fie frică, dacă-s spui io ceva.

– Ce, mamă?

– Mi-ađrubđmîna, da nu mă doare, să nu-s fie frică.” (TDM II, 419/20-24)

3) *Secvența finală* conține ratificarea unei promisiuni, a unei propuneri ori răspunde favorabil unei solicitări; ea este reprezentată, de obicei, de o singură intervenție – adverbele *bun, bine, gata*, interjecția *hai* sau reluarea în ecou a intervenției precedente. De exemplu:

„– M-am hotărît, bre tată.

– Și pă care?

– Ce mai, pă care, mergem la a lui Ion Arici diseară, [...] gata, o aduc acasă.

– *Mergem.*” (TDM II, 793/1-5).

4. Concluzii

Având drept obiect de studiu descrierea variabilității lingvistice pe axa diatopică, dialectologia, ca disciplină lingvistică, se confruntă cu necesitatea nu numai a reinterpretării materialului pe baza unor noi metode, ci și cu o lărgire a obiectului său cadru, respectiv de la tratarea onomasiologică, de tip clasic, la o abordare semasiologică, care să studieze sensul semnului lingvistic în legătură cu contextul structural în care el funcționează. Capacitatea unei unități lingvistice de a exprima, situațional, mult mai mult decât datul ei anterior este o capacitate de tip pragmatic. Se constată deci necesitatea unei teorii integratoare a ipotezelor pragmatice cu cele socio- și etnolingvistice într-un cadru larg al teoriei actelor verbale atunci când este vorba despre studierea limbii române vorbite (dialectale).

SURSE DE MATERIAL

TDM II – *Texte dialectale Muntenia*, II, publicate sub redacția lui Boris Cazacu, de Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană și Magdalena Vulpe, București, Editura Academiei, 1975.

TDO – *Texte dialectale Oltenia*, publicate sub redacția lui Boris Cazacu, de Cornelia Coșuț, Galina Ghiculete, Maria Mărdărescu, Valeriu Șuteu și Magdalena Vulpe, București, Editura Academiei, 1967.

Teiuș 1980 – Sabina Teiuș, *Coordonarea în vorbirea populară românească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.

BIBLIOGRAFIE:

Austin 1962 – J. L. Austin, *How to do things with words*, Oxford, Clarendon Press.

Benveniste 1966 – Émile Benveniste, *Problèmes de linguistique générale*, 1, Éditions Gallimard, Paris.

Benveniste 1974 – Émile Benveniste, *Problèmes de linguistique générale*, 2, Éditions Gallimard, Paris.

Coșeriu 1994 – Eugen Coșeriu, *Socio- și etnolingvistica. Bazele și sarcinile lor*, în *Lingvistică din perspectivă spațială și antropologică. Trei studii*, cu o prefață de Silviu Berejan și un punct de vedere editorial de Stelian Dumistrăcel, Chișinău.

Dragoș 2000 – Elena Dragoș, *Introducere în pragmatică*, Casa Cărții de Știință, Cluj.

Dumistrăcel, Hreapcă, Bîrleanu 1997 – Stelian Dumistrăcel, Doina Hreapcă, Ion-Horia Bîrleanu, *Ancheta dialectală ca formă de comunicare*, Editura Academiei Române, Iași.

Edmondson 1981 – Willis Edmondson, *Spoken discourse. A model for analysis*, Londra, New York, Longman.

Grice 1979 – H. P. Grice, *Logique et conversation*, în „Communications” 30, p. 57-72.

Ionescu-Ruxăndoiu 1995 – Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, *Conversația. Structuri și strategii*, Editura ALL, București.

Manu Magda 2003 – Margareta Manu Magda, *Elemente de pragmalingvistică a românei vorbite regional*, Editura Dual Tech, București.

Măgureanu 1986 – Anca Măgureanu, *A nara – a povesti sau a mima*, în SCL, an XXXVII, nr. 5, p. 363-371.

Moeschler, Reboul 1999 – Jacques Moeschler, Anne Reboul, *Dicționar enciclopedic de pragmatică*, Editura Echinox, Cluj.

Parret 1976 – Herman Parret, *La pragmatique des modalités*, în „Langages”, 43, p. 47-63.

Parret 1983 – Herman Parret, *L'énonciation en tant que déictisation et modalisation*, în „Langages”, 18, juin, p. 83-97.

Searle 1972 – John R. Searle, *Les actes de langage. Essai de philosophie du langage*, Hermann, Paris.

Vlad 1968 – Carmen Vlad, *Componenta folclorică în stilul povestirii lui Gala Galaction*, în LR, XVII, nr. 5, p. 417-422.

Vulpe 2004 – Magdalena Vulpe, *Dialectal, popular, vorbit*, în *Opera lingvistică I*, Editura Clusium, Cluj-Napoca, p. 72-78.

NOTE:

¹ Reflectând caracterul pragmatic al comunicării în dimensiunea sa acțională, *discursul* este definit de către Anca Măgureanu (1986:370) ca „sistem dinamic de acte efectuate de unul sau mai mulți locutori cu anumite intenții” de comunicare; discursul „stabilește o relație între două sau mai multe universuri de discurs ce caracterizează participanții la schimbul lingvistic”, „universul de discurs” fiind reprezentat printr-un „set de propoziții pe care locutorii le cunosc, le cred, le doresc, le speră adevărate” (*ibidem*: 364).

Textul este produsul discursului, „este element static, întocmai ca enunțul, produs al enunțării, enunțare care este proces, activitate” (Dragoș 2000:62). Textul este structura formală a discursului și, deși, în realitate, analiza este aplicată textului, raporturile descoperite în text definesc structura și funcționarea discursului, marcând latura subiectivă, creatoare a activității de producere-receptare.